

De första moderatkvinnorna i Gävle stadsfullmäktige

MARGARETA PEDERSEN-EKSTRÖM och SOLVEIG ZINGMARK

Gävle var en av Sveriges större städer de första årtiondena av 1900-talet. Staden hade växt kraftigt och var landets femte i storlek år 1911 med sina drygt 35 000 innevånare. Det var en betydande industri- och sjöfartsstad med traditionellt goda kontakter med nordligare hamnstäder, eftersom den hade haft en särställning som enda norrländska utskeppningshamn under den tid som förutsättningen för export var stapelstadsrättigheter. Industrierna i Gävle sysselsatte en stor del kvinnlig arbetskraft, framför allt i textil- och tobaksindustrin. Dessutom dominerade kvinnorna i serviceyrken av olika slag, tjänarinnor, hushållerskor, tvätterskor, strykerskor, uppasserskor, kokerskor, städerskor och sömmerskor m. fl. liknande yrken. Nyare kontorsyrken med telefonister och maskinskrivning hade också i huvudsak kvinnliga yrkesutövare. I likhet med många andra större städer rådde det i Gävle ett kvinnoöverskott genom att många unga kvinnor från den omgivande landsbygden hade sökt sig till staden med dess större utbud av möjligheter till försörjning. 1919 var kvinnorna 58 procent av de röstberättigade i Gävle.

Folkrörelserna blev tidigt starka, först den kyrkliga och frikyrkliga väckelserörelsen. Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) hade tidigt fäste där och det var i Gävle som P. P. Waldenström verkade och ledde Svenska Missionsförbundet, som bröt sig ut ur EFS 1875. Även nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen fick tidigt fäste i Gävle. Kristna Kvinnors Nykterhetssällskap, i Sverige kallat Vita Bandet, bildades i Gävle 1902.

Allmänna Valmansförbundets lokala organisation benämndes Gefle Moderata Förening. Vid 1919 års val gick den fram under partibeteckningen De Borgerliga och 1920 De Moderata. Liberalernas lokala organisation benämndes De Frisinnade och Socialdemokraterna, det i Gävle helt dominerande socialistiska partiet, benämnde den lokala partiorganisationen Socialdemokratiska Arbetarkommunen.

Gefle Moderata Kvinnoförening var en från partiet fristående kvinnoorganisation, som startades 14 april 1915 av Anna Sundbom. Hon förblev

föreningens ordförande till sin bortgång 20 november 1933.

Redan vid det första stadsfullmäktigevalen efter det att kvinnor fick väljas till fullmäktige, representerades Gävle av tre kvinnor bland de 45 valda till stadsfullmäktige. Karolina Själander representerade Gefle Moderata Förening, Anna Sundbom representerade 1911–1913 De Frisinnade, därefter representerade hon AVF. Den tredje var socialdemokraten Maria Qvist, invald under partibeteckningen Småfolket och Nykterhetsvännerna. Trots att kvinnorepresentationen kan tyckas liten, var den i Gävle bland de största i landet vid denna tidpunkt.

”Fröken är värre än sju karlar” – Karolina Själander, den första moderata kvinnan i Gävle stadsfullmäktige.

Karolina Själander (1841–1925) var gävlebo i stort sett under hela sitt liv. Släkten härstammade på faderns sida från Ångermanland, Själevads socken utanför Örnsköldsvik. Fadern var fiskare, fabrikör och köpman. Han hade en egen skuta och varje sommar for familjen till Ångermanland, där han huvudsakligen ägnade sig åt strömmingsfiske. Även modern brukade följa med på resorna norrut. Hon var prästdotter från Roslagen, van vid sjön redan som liten flicka.

Under en av dessa resor föddes Karolina, det sjunde barnet i familjen efter sex pojkar. Hennes lekkamrater blev framför allt bröderna och deras kamrater. Karolina gick i småbarnsskola i Islandet i södra Gävle och fortsatte vid 12 års ålder i en flickpension, ”Bonne Amie Sundströms pension”. Hon var redan som barn bestämd i sina uppfattningar. Det hon inte förstod ville hon inte lära sig. Men hon hittade brödernas läroböcker som de läste i läroverket. Hon var vetgirig, med kritiskt sinne och tog privatlektioner i de för flickor då för tiden udda ämnena matematik och geologi.

Karolina lärde sig bokföring och efter faderns död 1869 blev det hon som skötte firmans och hemmets ekonomi. Tre av bröderna hade dött och själv fick hon en allvarlig sjukdom, förmodligen TBC, som skadade skelettet och kom att medföra livslång hälta.

Föräldrarna var djupt religiösa, påverkade av den pietistiska väckelse- rörelsen. Under Karolinas vistelse i Stockholm för specialistvård, träffade hon många framträdande personer i den rosenianska väckelse- rörelsen, en positiv kristen syn med en övertygelse om att Gud har en mening med varje människas liv, en tro som också blev Karolinas.

En av Rosenius nära medarbetare grundade Missionsvännerna i Gefle. För att samla in pengar till missionen och för att sprida väckelsen grundades syföreningar, organiserade i Gestriklands Arbetsförening. Den leddes av kvinnor, vilket var anmärkningsvärt. Ordförande var först Agnes von Mentzer, men då hon slutade blev den tidigare sekreteraren Elsa Borg ordförande och hennes post som sekreterare övertogs av Karolina Själander. De båda vännerna, båda ogifta och yrkesverksamma, ansvarade för Arbetsföreningen fram till 1875. Då flyttade Elsa Borg till Stockholm och inledde sitt sociala arbete på Södermalm, vilket kom att ge henne epitetet ”Vita Bergens ängel”. Karolina avsåg sig sin post, troligen i samband med splittringen inom Gefle Missionsförening mellan den roseniustrogna gruppen, dit hon själv hörde, och den waldenströmska gruppen.

Arbetsföreningen hade en omfattande verksamhet. 1868 var 78 avdelningar anslutna och hela missionen finansierades av inkomsterna från försäljningar och basarer. Man anställde egna kolportörer och predikanter. Det var ingen liten skara att organisera och det arbetet skötte kvinnorna själva.

Från 1859 fanns det en flickskola med fyra klasser i Gävle, grundad av Elsa Borg. Karolina Själander undervisade där som timlärare i matematik. När Elsa Borg flyttade till Stockholm, övertog Karolina ansvaret för flickskolan.

Karolina Själander satsade sitt ärvda kapital, köpte en tomt vid Rådhusplanen och lät bygga ett fint skolhus med adress N. Rådmansgatan 14. Först användes bara en våning till skolan, men elevantalet ökade och blev mer än fördubblat. De lägre klasserna öppnades även för pojkar, som förbereddes till läroverket. Ovanpå de tre förberedande klasserna gavs undervisning i åtta klasser, s.k. ”Högre förberedande”. Skolan hette från 1882 Högre Flickskolan i Gefle, kvalificerade sig för statsbidrag och erhöll anslag från staden och landstinget. Karolina Själander var skolans föreståndare, men som rektor anlätades en av läroverkets lektorer. År 1915, vid 74 års ålder, sålde hon skolhuset till Gefle stad och lämnade verksamheten. Flickskolan fortsatte till 1967.

Många av läroverkets lärare tjänstgjorde som timlärare vid skolan. Själv undervisade Karolina Själander i kyrkohistoria, svenska, tyska, matematik och bokföring. Hon var medveten om sin bristande formella kompetens, men försökte hela tiden vidga sitt vetande genom självstudier och utlandsresor. Hon var övertygad om att flickor borde ha samma rätt till utbildning som pojkar.

Kvinnor borde också ha samma politiska rättigheter som män. Hennes

övertygelse ledde till att hon engagerade sig i Gävleföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt och var dess ordförande ända till dess rösträtten genomförts 1921.

Karolina Själander ägnade sig därutöver åt den kristna nykterhetsföreningen Vita Bandet, som efterhand vann en avsevärd anslutning i Gävle. Från 1912 drev föreningen ett vilohem för industriarbeterskor m. fl. kvinnor och ett ”räddningshem” för unga kvinnor. Det filantropiska inslaget i föreningens arbete var betydande.

Karolina Själander var 70 år gammal då hon fick sitt kommunala förtroendeuppdrag. Hon stannade i en mandatperiod. När hon tog till orda i fullmäktige hade hon alltid en uppmärksamt lyssnande församling. Hon hade med sig en rik erfarenhet från föreningsliv och yrkesliv. Hon yttrade sig i de brännande frågorna om rusdrycksförsäljning, där hon krävde största möjliga begränsning. Hon lämnade en motion om kommunal tilläggspension åt folkskollärare och småskollärare.

Karolina Själander var en välkänd profil i Gävle, uppskattad och ibland fruktad. Karolina omtalas som glad och hjärtlig med sinne för humor - det är också det intryck hon ger på fotografier.

Lydia Wahlström beskrev i kamratföreningens bok om Gävle Flickskola det fascinerande inflytande hon utövade på sin omgivning, hennes vältalighet – ”en verklig eloquentia corporis” – hennes klangfulla röst och humoristiska leende. En lärare som slarvade med tiden sade rent ut: ”Fröken är värre än sju karlar!”, ett uttryck som har blivit bevingat. Men förargelsen var nog blandad med beundran.

Elsa Ingvarsson, som bland annat har skrivit om flickskolan i Gävle 1859–1959, skrev 1987: ”Karolina Själander var en sällsynt helgjuten personlighet ... Så länge det fanns människor som mindes henne, prisades hon för sina insatser. Hon gjorde djupt intryck på dem som mötte henne och hon hade stor betydelse för den stad hon verkade i.”

Hon är ett lysande exempel på en högt respekterad kvinna som 1911 äntligen fick möjlighet att verka i den kommunala politiken.

Karolina Själander.

”Den energiska kommunalpolitikern och pedagogen i Gävle” – Anna Sundbom.

Anna Sundbom (1861–1933) var uppvuxen i Gävle, dotter till postiljon Carl Johan Sundbom och hans hustru Maria Josefina. Efter skolgång i Gävle studerade hon vid lärarinneseminariet i Falun, där hon tog examen som folkskollärarinna vid 25 års ålder. Samma år fick hon anställning som lärarinna i hemstaden och blev 4 år senare ordinarie folkskollärarinna. 20 år senare avancerade hon till tillsynslärare vid Stora Islandsskolan, en tjänst som hon innehade till pensioneringen 1926.

Anna Sundbom representerade som nämnts inledningsvis De Frisinnade vid valet 1911 fram till 1913, men från 1914 återfinns hon på listan för Gefle Moderata Förening och representerade partiet i stadsfullmäktige oavbrutet fram till sin bortgång 1933. Den moderata kvinnoorganisationen hade sin upprinnelse i Stockholm, där Stockholms Moderata Kvinnoförbund hade bildats 1911 i samband med att kvinnorna fick rätt att väljas in i stadsfullmäktige. Det var en från partiet Allmänna Valmansförbundet självständig organisation, men med goda förbindelser med partiet, inte minst i de lokala föreningarna. Anna Sundbom var initiativtagare till Gävle Moderata kvinnoförening, en av de tidigaste lokalföreningarna utanför Stockholm under Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF.

En fråga, som skilde de frisinnade från de moderata denna tid, var försvarsfrågan. SMKF ägnade också stor uppmärksamhet åt vad man kallade ”den sociala frågan”. Det är tänkbart att försvarsintresset och det sociala intresset var det som föranledde Anna Sundboms övergång. Hon var mycket aktiv i kvinnoföreningen, där hon förblev ordförande från bildandet 1915 till dess hon dog 1933. Föreningen fick många medlemmar. Det kan noteras att årsmötet 1919 samlade 100 deltagare. I AVF:s lokala partiorganisation fanns det också representation från den moderata kvinnoföreningen såväl i styrelse och arbetsutskott som i valnämnd.

På det centrala planet utsågs hon 1917 som ersättare i AVF:s överstyrelse, sedan kvinnorna i SMKF adjungerats dit. 1919, när moderata kvinnor inte bara adjungerades utan ingick som ledamöter i AVF:s överstyrelse, står hon också som suppleant. Hon omtalas då som ”den energiska kommunalpolitikern och pedagogen i Gävle”. I SMKF tillhörde hon den inre kretsen på det centrala planet. Hon framlade ett eget förslag om ett samgående mellan det självständiga SMKF och AVF:s kvinnoklubbar och ingick i den kommitté som tillsattes av ombudsmötet 1923 för att penetrera frågan. Anna Sund-

bom blev senare förste vice ordförande i Sveriges Moderata Kvinnoförbund, en post som hon innehade till sin bortgång 1933.

Anna Sundboms agerande för sammanslagning mellan de båda kvinnoorganisationerna skall ses utifrån de erfarenheter hon hade med sig från Gävle. Där var de moderata kvinnorna medlemmar i AVF, men hade sin egen fristående organisation, där man kunde driva kvinnofrågor. 1923 var inte längre frågan om den kvinnliga rösträtten något särskiljande problem, eftersom den hade genomförts två år tidigare även på det nationella planet. Erfarenheterna med kvinnornas representation i den lokala partiföreningen var uppenbarligen goda och Anna Sundboms plats i den kommunala politiken var inte hotad. Av olika skäl löstes inte samgåendet mellan de moderata kvinnorna och AVF:s kvinnoklubbar enligt Anna Sundboms plan. Samgåendet skedde först 1937, vilket framgår av tidigare kapitel.

Anna Sundbom var stadsfullmäktigeledamot under 22 år. Hon deltog i partigruppens motioner och lämnade in egna motioner till fullmäktige. Den första motionen, om fullmäktiges arbetsformer, bifölls genom att det inrättades en valberedning och hon blev själv utsedd till en av dess tre ledamöter. Valberedningen betraktas denna tid som det näst efter drätselkammaren viktigaste kommunala organet, eftersom ledamöterna som personer hade stor betydelse när det gällde att besätta alla poster i kommunens nämnder och styrelser.

Redan innan hon var vald till stadsfullmäktige var Anna Sundbom med i styrelsen för Gävle stadsbibliotek. Från 1911 var hon ledamot av fattigvårdsstyrelsen och då barnavårdsnämnd inrättades blev hon ledamot där. 1915, när Karolina Själanders skola såldes till Gävle kommun, utsågs en styrelse om fem personer, där Anna Sundbom kom att ingå och 1930 blev hon kassaförvaltare i flickskolans styrelse.

Anna Sundbom hade ett utpräglat intresse för sociala frågor. Ett exempel är när hon överlämnade den penninggåva om 1000 kr som hon fått på sin 60-årsdag, ett för tiden betydande belopp, till en beklädnadsfond åt behövande barn i folkskolan i Gävle.

Anna Sundbom.

På Rådhusplanaden utanför Själanderska skolan står en byst, föreställande Karolina Sjalander, utförd av Ida Matton, uppsatt av Gävle flickskolas kamratförening 1942.

Det finns många likheter mellan de båda kommunala pionjärerna Karolina Sjalander och Anna Sundbom. Båda var lärare, respekterade och välkända. Båda hade funktion som skolledare vid sina skolor, men kallades inte så, utan benämndes föreståndare respektive tillsynslärare. Båda hade erfarenheter från organisation och arbete i föreningar med kvinnofrågor på agendan; Gestriklands Arbetsförening, Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, Vita Bandet, och Gefle Moderata Kvinnoförening. Båda omtalas ha haft ett genuint intresse för barn och ungdomar och deras uppväxtvillkor, ännu i hög ålder.

Båda tilldelades medalj av Kungl. Maj:t för sina insatser, Karolina Själander fick 1901 medaljen ”Illis quorum meruere laboris”, medan Anna Sundbom 1931 fick den kungliga medaljen i guld, femte storleken med inskriptionen ”För medborgerlig förtjänst”.

Skilnaderna är framför allt att Karolina Själander blev förtroendevald vid så hög ålder att hon inte hann göra så stora avtryck i det kommunala och politiska livet. Hennes insatser har i stället framför allt knutits till Gävle Högre flickskola, hennes skapelse och livsgärning, medan Anna Sundbom med sina 22 aktiva år i den kommunala politiken blev respekterad i många frågor, framför allt inom det sociala området.

KÄLLOR

Otryckta källor

Gävle stads arkiv:

Beredningsutskottets handlingar 1914 respektive 1919

Elisabeth Johanssons arkiv, fotograf A Nordström, Storvik E5K1 (Porträtt, bild 915)

Ingvarsson, Elsa: Flickskolan i Gävle 1859-1959, C8

Statistisk beskrivning, verkställd på stadsfullmäktiges uppdrag 1927.

Wahlström, Lydia: Kamratföreningen Gävle Flickskola C8 Ö2:1

Arkiv Gävleborg:

Pedersen-Ekström, Margareta: Historik över Moderata Kvinnoförbundet i Gävle åren 1915-1986.

Bearbetningar, Tidningar och Tidskrifter

Bellander, Erik: Donationer och humanitära inrättningar, *Gävle Stads Historia*

Gefle Dagblad 9 dec 1925 respektive 21 nov 1933.

Gävle kommun, *Glimtar ur Stadsfullmäktiges historia 1863-1963*. Gävle 1963

Ingvarsson, Elsa: Från Gästrikland 1987, *Gästriklands Kulturhistoriska förening* 1989.

Karolina Själander och hennes skola. Minnesskrift. Gävle 1941

Lindberg, Knut: *Gävle stads donationer* del 1. 1945.

Lindeberg, Wilh.: *Gävle ett bildgalleri*, (Foto nr 975, 976). 1924

Lundén, G.E.: *Gävle Folkskolors Historia*.

Nicklasson, Stina: *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900-1936/1937*

Svensk Läraretidning 1933.

Åberg, Ingrid: Kvinnor på tröskeln till en ny tid. Gestriklands Arbetsförening 1860-80, i *Arkivet, Historien, Rörelsen*.